

Diyanet ilmi dergi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 39 - Sayı: 4 • Ekim-Kasım-Aralık 2003

HADİSLERDE İSNÂD SİSTEMİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ
İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

The System of Isnad in the Hadith

The isnad, which informs us tarik's of the Hadith matins had been used irregularly for, survive of poetry in the pre-Islamic era. But isnad had got importance after using of the Hadith transmissions and made non-separation for them. The discipline and fastidiousness in the transmission of the Hadith led the orientalisists, non-proofly, to criticize the institution.

Key words:

Hadith, Isnad

Giriş:

Sened ve metin kısımlarından meydana gelen hadislerin, rivayet ve intikal aşamalarını yansıtan isnad, son dönemde belki de hadisin metninden daha çok tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. İsnadın doğuşu, gelişimi ve sistemli olarak ne zaman kullanıldığı hususu özellikle müsteşrikler tarafından tartışma konusu yapılmaktadır. Gerek geçmişte gerekse günümüzde bazı oryantalistler isnadın iddia edildiğinin aksine erken dönemlerde değil, daha sonraki zamanlarda teşekkül ettiğini ifade etmektedirler. Hatta bu düşüncelerini daha da öteye götürenler, hadislerin senedlerinin bir kısım raviler tarafından uydurularak hadisin baş tarafına ilave edildiğini savunmaktadırlar. Bu bakımdan *Hadislerde Isnad Sistemi* adını verdiğimiz bu makalede isnadın doğuşu, önemi, tarikler, âlî ve nâzil isnad, ve esahhu'l-esânîd gibi konular ele alınacak ve isnad konusundaki tartışmalara ışık tutmaya çalışılacaktır.

1. İsnâdın Doğuşu

Hadisin metnini, hadisi söyleyenine raviler vasıtasıyla ulaştırmak,¹ ya da bir başka deyişle, hadis metninin tarikinden haber vermek² olan isnâdın ne zaman

¹ bk. Kâsîmî, Muhammed Cemaledin *Kavâidü't-Tahdîs min Fünûni Mustalahi'l-hadis*, Beyrut 1987, s. 210; Leknevî, Muhammed Abdülhay, *Zaferu'l-emânî fi Muhtasari'l-Cürçânî* (nşr. Takyüddin en-Nedvî), Birleşik Arap Emirlikleri 1415/1995, s. 36; Abdülfettah Ebû Gudde, *Levehât min Târihi's-Sünneti ve Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1995, s. 138.

kullanılmaya başlandığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Sahâbenin çoğunluğunun hayatta bulunduğu birinci asrın ilk yarısında, Hz. Peygamber ile sahabilerin arasında hadisi kendilerine nakledecek bir başka nesil bulunmadığına göre, birbirlerinden işittikleri hadisler dışında, isnâdın düşünülmemiş olmasını doğal saymak gerekir. Ancak bu durumun uzun süre devam etmediği de bir gerçektir.

Üçüncü halife Osman İbn Affân'ın (ö. 36/656) şehit edilmesi, onun ardından Hz. Ali (ö. 40/660) ile Hz. Muaviye (ö. 60/679) arasındaki mücâdele ve nihâyet Şîa ve Hâriciler gibi fırkaların ortaya çıkışı, hadis uydurmaya yol açan etkenlerin başında yer almış ve zaman ilerledikçe hadis uydurma işi bütün süratiyle yayılmıştır. Bu durum hadisleri korumak isteyenlerle, hadis uyduranlar arasında çetin bir mücadelenin başlamasına zemin hazırlamıştır. Sahabiler hadis rivayeti karşısında rivayet edilen hadisten emin olmak için kendi aralarında şahit aramışlar, bazan rivayetleri tashih etmişler, bazan da hadisi nakledene yemin ettirmek gibi bir takım tedbirlere başvurmuşlardır.³ Daha sonra birtakım ihtilâflar sebebiyle fitneler çıkmış, bu fitnelerin ardından değişik fırkalar birbirlerini telin, tezyif ve tekfir etmek amacıyla bir kısım hadisler uydurmuşlardır. Bu durum hadis rivayeti esnasında daha dikkatli ve titiz olunmasını gerektirmiştir.

Hz. Ali ile Hz. Muâviye arasındaki ihtilâfın harp şeklini alarak, kanların dökülüp canların telef olmaya başladığı hicretin kırkinci yılı, sünnetin yalan ve uydurmadan münezzeh olması ile, yalan ve hadis uydurma hareketinin çoğalarak siyâsî maksatlarla ve dâhilî bölünmelere hizmet için kullanılmaya başlaması bir dönüm noktasıdır. Bu fitne hareketinin zuhurundan sonra insanlar artık haberlerin senedlerini soruşturmaya başlamıştır. Ehl-i sünnet'ten olanların hadisleri alınmış, ehl-i bid'at'tan olanların hadisleri de terk edilmiştir.⁴

Hicretin 110 senesinde vefat eden Muhammed b. Sîrîn'in şu sözü, isnadın çok erken tarihlerde uygulandığını ortaya koymaktadır. İbn Sîrîn şöyle demektedir: *"Önceleri isnâd sorulmazdı. Ne zaman ki fitneler zuhur etti o zaman isnâd sorulmaya başlandı. Hadisin râvileri ehl-i sünnet'ten ise hadisi alındı, ehl-i bid'at'ten ise hadisi alınmadı."*⁵

² bk. Suyûfî, Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevevf*, I-II, Beyrut 1989, I, 41; Cezâîrî, Tâhir el-Cezâîrî ed-Dimeşkî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser* (nşr. Abdülfettah Ebû Güdde), I-II, Halep 1416/1995, I, 89; Ebû Güdde, Abdülfettah, *el-İsnâdu mine'd-Din*, Beyrut 1992, s. 14, 15.

³ Bk. Mustafa Karataş, "Hadis Rivayeti Karşısında Sahabe'nin Tutumu", *Diyanet İlmî Dergi*, c: 36 sayı:1 yıl: 2000, s. 5-18.

⁴ Subhî es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadis*, Beyrut 1991, s. 320.

⁵ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmiu's-Sahih*, I-VI, İstanbul 1981, *Mukaddime* 5; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsa, *el-İlelü's-Sağîr* (Sünen'in sonunda), I-V, İstanbul 1981, V, 740; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, I-IX, Beyrut 1953,

İbn Sîrîn'in, "önceleri isnâd sorulmazdı..." sözü, fitne devrine kadar isnâdın hiç kullanılmadığı anlamına gelmez. Aksine bu ifade, fitneden önce de isnâdın kullanıldığı intibâını vermektedir. Râviler onu tatbik bakımından o kadar titiz değillerdi. Isnâdı bazan uyguluyor bazan de ihmal ediyorlardı. Fakat fitneden sonra daha müteyakkız olmaya, bilgi kaynaklarını araştırıp tetkik etmeye başladılar. Birinci asrın sonunda isnâd artık iyice tekâmül etmişti.⁶

Ebu'l-Âliye (ö. 90/708), "Biz Basra'da Resûlullah'ın (s.a.v.) ashabından nakledilen birtakım rivayetler işitirdik. Fakat onların yanına gidip bizzat ağızlarından duymadıkça gönlümüz rahat etmezdi" demektedir.⁷

İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714) ise şöyle demektedir: "Selef, bir kişi tarafından rivayet edilen garib hadisleri sevmezlerdi. Hadislerin çeşitli tariklerini ararlardı. Bir adamdan hadis alacakları zaman onun namazına, umumi haline ve alametlerine bakarlardı."⁸ İbrahim en-Nehâî bu sözüyle kendinden önceki devirlerde hadis nakli sırasında dikkatli davranıldığı hususunda bilgi vermiş olmaktadır.

Ebü Yezîd b. Hubeyb (ö. 128/745)'in şu sözü hadislerin isnadının ve çeşitli tariklerinin araştırılmasının önemine işaret etmektedir: "Bir hadis işittiğin zaman onu, ötekenden berikenden kaybettiğin şeyi arar gibi araştır. Maruf olursa al, aksi halde terk et."⁹

Yine Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 161/777) "Râviler yalan kullandıkları vakit biz de onlar için tarihi kuldük" sözü de, mevzû hadislerin yaygınlaşmasından sonra râvilerin takibe alındıklarını gösteren bir başka delildir.

Bâzı tâbiîlerin, meselâ Katâde b. Di'âme es-Sedûsî (ö.117/735) gibilerin, hadisleri senedleriyle birlikte rivâyet etmediklerine dâir söylenen haberler dahi bize, değişik şehirlerde bulunan tâbiîlerin çoğunun, hadisleri senedleriyle birlikte rivâyet etmekte olduklarını gösterir. Şayet böyle olmasaydı râvi, herkese şâmil olduğunu o devirde bilmeyen tek şahsın dahi mevcut olmadığı umûmî bir hükümden Katâde'yi veya bir başka tâbiîyi müstesnâ tutmaya uğraşmazdı. Nitekim Hammad b. Seleme'nin (ö.167/783), *et-Tabakâtu'l- Kübrâ*'daki şu sözü bu görüşü desteklemektedir:

"Katâde'ye giderdik, o da: Beleşânâ ani'n-Nebîyyi a.s = Hz. Peygamber'den bize ulaştı ki..., beleşânâ anı 'Umar = Hz. Ömer'den bize ulaştı ki ... diyerek hadisleri

II, 28; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul 1981, *Mukaddime*, 38.

⁶ Mustafa el- A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevi ve Târihu Tedvînih*, I-II, Beyrut 1992, II, 396.

⁷ Hatib Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *el-Kifâye fi ilmi'r-Rivâye*, Beyrut 1986, s. 402.

⁸ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, II, 16.

⁹ A.g.e., II, 19.

hemen hemen isnâdsız rivâyet ederdi. Hammad b. Ebî Süleymân Basra'ya geldiği zaman, “haddesenâ İbrâhîm fülânun ve fülânun” = Bize İbrâhîm, falan ve falan rivâyet etti ki demeye başladı. Bu hal Katâde'ye söylendiğinde o da : “seeltü Mutarrifen” = Mutarrife sordum ki..., “haddesenâ Enes b. Mâlik ve seeltü Sa'îd b. el-Müseyyeb” diyerek senedleriyle birlikte rivâyet etti”¹⁰

İlk bakışta bu olaydan anlaşılan mânâ şudur: Hammâd b. Süleymân Basra'da bu âdeti yaygın hale getirdikten sonradır ki, Katade isnâdla rivâyet etmeye başlamıştır. Bu haberle anlatılmak istenen ana tema, Hammâd b. Seleme'den başka tâbiundan bir çok kimsenin kendi şehirlerinde haberleri isnâdla rivâyet etmekte olduklarıdır.

İbn Şihab ez-Zührî (ö.124/742)'nin hadisleri isnadsız rivayet eden kimselere “Hadisleri bize naklederken isnadı olmaksızın yularsız ve dizginsiz mi naklediyorsunuz” diyerek kızdığına dair bilgilerin kaynaklarda yer alması,¹¹ isnadın o devirde yerleşik bir kural olduğunu kanıtlamaktadır.

Zührî'yi takip eden ve ondan sonra gelen muhaddisler, hadislerde isnad tatbikini ve raviler zincirini birbirine bağlayan hadis tahammül lafızlarını kullanmayı hadisin sıhhati için şart koşuyorlardı. Bu lafızların kullanılmadığı hadislere değer verilmezdi. Şu'be (ö. 160/777) “Senedinde “ahberanâ” ve “haddesenâ” tabiri bulunmayan hadisler işe yaramaz hadislerdir” derdi. Öyle ki, kaynaklarda “sema” ve “kıraat”ın Ali b. Ebî Talib ve Abdullah b. Abbas zamanında bilindiğini, Ali b. Ebî Tâlib'in şeyhe okumak ile şeyhten dinlemeyi müsavi bulduğunu, Abdullah'ın ise kendisini dinleyenlere, “Benim size okumam ile sizin bana okumanız arasında bir fark yoktur” dediği nakledilmektedir.¹²

Hicrî ikinci asrın ortasında hadislerin artık senedleriyle zikredilmesi sistemli bir hale geldiği gibi, müstakil hadis kitapları da tasnif edilmişti ki, bunların hemen hepsi hadisleri senedleriyle kaydetmekteydi. Hadis Usûlü üzerine müstakil ilk eseri ortaya koyan Râmehurmuzî (ö. 360/971), bu konuda şöyle demektedir: “Hadisleri ilk tasnif eden ve bablara ayıran kimse; Medine'de Malik b. Enes (ö. 179/795), Mekke'de İbn Cüreyc (ö.151/768), Basra'da Said b. Ebî Arûbe (ö.158/775), Hammad b. Seleme (ö. 167/783), Yemen'de Mamer b. Raşid (ö.152/769), Kûfe'de Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), Şam'da el-Evzaî (ö. 151/768), Vâsıt'ta Hüseyim b. Beşir (183/799), Horasan'da Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) olmuştur.”¹³ Söz

¹⁰ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1990, VII, 172.

¹¹ Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ*, Beyrut 1981, s. 5.

¹² Suyûfî, a.g.e., II, 14.

¹³ Hasen b. Abdurrahman er-Ramehurmuzî, *el-Muhaddissü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*, Beyrut 1404, s. 617-618.

konusu âlimlerin birçoğunun isnadlarla kaydedilen hadis koleksiyonları günümüze değişik yollardan ulaşmış durumdadır.

Müştâriker isnâd sisteminin menşei hakkında değişik görüşlere sahiptirler. Bunlar arasında Müslümanlardan önce de isnad sisteminin kullanıldığını, hatta Yahudilikten geldiğini savunanlar da bulunmaktadır. Ancak İslam'dan önce bazı rivayetlerin söyleyenlere nispet edilmesiyle Müslümanların kullandığı isnad sistemi arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.¹⁴ Bu nedenle Horovitz, Leone Ceatani gibi müştârikerin isnad sistemini Yahudilere ya da Hindlilere dayandırmaları bir anlam taşımamaktadır.

Diğer taraftan Caetani'ye göre, hadisleri sistematik olarak ilk toplayan 'Urve (ö. 94/712), ne isnâd ne de Kur'an'dan başka kaynak kullanmıştır. Bu nedenle Caetani bu konuda şu kanaate sahiptir: Hz. Peygamber'in ölümünden sonraki 60 yıldan daha fazla bir süre de Abdülmelik zamanında isnâd uygulaması mevcut değildir. O, bundan hareketle isnâd sisteminin başlangıcının 'Urve ile İbn İshâk (ö.151/768) dönemi arasındaki bir zamanda yer almış olabileceği neticesine ulaşır. Yine onun görüşüne göre, daha geniş çaptaki isnâd uygulaması II. yüzyılın sonunda hatta III. yüzyılın başlangıcında muhaddisler tarafından ortaya atılmıştır.

Urve'nin, Abdülmelik'e gönderdiği yazıda isnâdların bulunmadığını ve Urve'nin de daha sonraki bu isnâdlar sayesinde tanındığını iddia eden başka batılı bir ilim adamı da Sprenger'dir. Horovitz bu istidlâllere *İsnâdın Tarihi ve Menşei (Alter und Ursprung des Isnâd)* adlı makâlesinde karşılık vermiş, o, Urve'nin isnâd kullandığını inkar edenlerin onun bütün eserlerini gözönüne almadıklarına dikkat çekmiştir. Bir kimsenin kendisine soru sorulduğu zaman cevapladığı ile, ilim halkasında yazdığı arasında fark olduğunu da buna ilâve etmiştir. Horovitz, isnâdın hadisle ilgili eserlere ilk girişinin birinci asrın son üçüncü çeyreğinde olduğu neticesine ulaşır.

Joseph Schacht ise, "Her hâlükarda düzenli isnâd uygulamasının II. asrın başlangıcından daha önce olduğunu iddia etmeye hiç bir neden yoktur, senedler, fikir ve inançlarını ilk otoritelere dayandırmak isteyen kimselerce keyfi ve dikkatsiz bir şekilde yapılmıştır, kademe kademe uydurularak gelişmiştir, ilk devre âit senedler eksik kalmış, fakat klasik eserler dönemine kadar bütün boşlukları doldurulmuştur..." demektedir.¹⁵

Günümüz Oryantalistlerinden Juynboll "fitne" kavramıyla Hz. Osman'ın şahadetinin kastedilmekte olduğunu kabullenmekle birlikte, o buna karşılık İbn

¹⁴ bk. Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul ts., s.13-14.

¹⁵ bk. Mustafa el-A'zamî, *İslâm Fikhi ve Sünnet* (trc. Mustafa Ertürk), İstanbul 1996, s. 202, 203.

Sîrîn'in sözünü ettiği fitnenin Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi olayından başkası olamayacağını ifade etmektedir. Buna dayalı olarak da hadislerde isnadın kullanılmasını hicrî birinci asırda 70'li yılların ilk başlarında ortaya çıktığını benimsemektedir.¹⁶ İbn Sîrîn'in kullandığı ehl-i sünnet ve ehl-i bid'at kavramlarıyla ilgili haberlerin tariklerinden de bunu anlamının mümkün olduğunu belirten Juynboll,¹⁷ isnadın teşekkülü konusunda müşterek ravi/common link çerçevesinde Zührî'yi, "isnadın etrafında şekillendiği kişi" olarak görme eğiliminde olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁸

Fazlur Rahmân da isnâd konusunda, kısaca görüşlerini aktardığımız müsteşriklerle aşağı yukarı aynı kanaati paylaşmaktadır. O bu konuda şunları söylemektedir: "Her hadisin iki bölümü bulunur; hadisin metni ve metni desteklemek üzere hadisi rivâyet eden râvilerin adları verilen sened kısmı. Eski ve yeni tarihçiler önceleri hadisin metnini destekleyen isnâddan yoksun olarak bulunduğu hususunda aynı görüştedirler. Isnâdın, hadis metinlerinde görülmesi muhtemelen I. yüzyılım sonlarına rastlar. Bu tarih aynı zamanda yuvarlak olarak hadisin resmen yazılı bir disiplin şeklinde bütünüyle ortaya çıktığı tarihtir."¹⁹

Schacht, İbn Sîrîn'in (ö. 110/728) sözünde bahis konusu edilen fitnenin Emevî idâresinin sonlarına doğru Halife Velid İbn Yezîd'in öldürülmesi (ö.126/743) ile ortaya çıktığını ileri sürmüş ve İbn Sîrîn'in hicri 110 senesinde ölmüş olması dolayısıyla bu fitneden söz edemeyeceği ve mezkur sözün ona atfedilmiş yalan bir haber olduğu iddiasında bulunmuştur. Schacht'ın bu iddiasını garip karşılamamak mümkün değildir. Zira İslâm tarihinin ilk bir buçuk asrında, Velid b. Yezid'in öldürülmesine sebep olan fitneden başka ve daha mühim fitneler olmasaydı, bu görüşe bir dereceye kadar hak verilebilirdi. Oysa İslâm tarihinde üçüncü halife Osman b. Affân'ın şehîd edilmesiyle neticelenen ayaklanma "fitne" olarak isimlendirildiği gibi, Cemel ve Siffin savaşları da bu "fitne"nin devamından başka bir şey değildir. Keza Emevî halifesi 'Abdumelik b. Mervân'ın hilâfetinden iki sene önce (63/682) Hicaz'da idareye karşı ayaklanan ve hakimiyetini ilan eden Abdullah b. Zübeyr hâdisesi ile, 81 senesinde Basra'da patlak veren İbnü'l-Eş'as hâdisesi de birer "fitne" olarak isimlendirilmiştir.

İbn Sîrîn'in bütün bu fitnelere şahit olduğu, yahut onlar hakkında haber verebilecek durumda bulunduğu apaçık meydandadır. Hal böyle iken, Schacht'ın bu

¹⁶ G.H.A. Juynboll, *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, çev. Mustafa Ertürk, Ankara 2001, s. 59, 121.

¹⁷ Juynboll, a.g.e., 69.

¹⁸ A.g.e., s. 80-90.

¹⁹ Fazlur Rahmân, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın, Ankara 1999, s. 75.

fitneleri hiç hesaba katmadan İbn Sîrîn'in vefatından on altı sene sonra ortaya çıkan bir fitneyi bahis konusu etmesi, sonra da bu fitneye şahit olmadığını ileri sürüp onun söylediği bir sözü yalanlamağa kalkışması, kabul edilebilecek bir husus değildir. Bununla birlikte onun, isnâd tatbikinin ikinci asrın başlangıcından daha eski olabileceğini kabul etmediğini açıkça belirtmesi, İbn Sîrîn'in sözünü ettiği fitneyi niçin onun ölümünden sonra zuhur eden hâdiselerle izah etmeye ve bu sözün İbn Sîrîn'e isnâdını yalanlamaya çalıştığını göstermeye yeterlidir.²⁰

2. İsnâdın Önemi

Bir haberi veya bir hadisi nakleden kimse, onu kimden işittiğini belirtmek zordur; çünkü haberin doğruluğu, onu nakledenlerin güvenilir olmasıyla yakından ilgilidir. Şayet hadislere hiç yalan karışmamış olsaydı veya her insan, işittiği bir şeyi hemen hâfızasına yerleştirebilecek ve aradan seneler geçtikten sonra da onu aynen hatırlayıp tekrarlayabilecek bir kabiliyette yaratılmış olsaydı, her halde, hadis rivâyetinde de isnâd kullanmaya ve bir çok isim sıralamaya gerek kalmayacaktı. Oysa ne hadisler yalancılardan tasallutundan kurtulabilmiş, ne de insan her işittiğini ânında hıfzedebilecek derecede mükemmel yaratılmıştır. Bu durum, hadislerin sıhhatini garanti altına alabilmek için, zorunlu olarak senedle rivayet edilmesini ve hadis râvilerinin adâlet ve zabt yönünden hallerinin bilinmesi ihtiyacını doğurmuştur.

İsnâd, başka milletlerde bulunmayan ve yalnız Müslümanlara âit olan bir sistemdir.²¹ "İsnâd dindedir. Eğer isnâd olmasaydı dileyen istediğini söylerdi"²² diyen Abdullah b. el-Mübârek, isnâdın ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca "Şüphesiz bu ilim (Hadis) dindir. Onu kimden aldığınıza dikkat ediniz"²³ denilerek hem hadisin hem de isnâdın önemi çok açık bir biçimde ifade edilmiştir.

Hucurat Sûresi'nde geçen **"Ey imân edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırınız..."**²⁴ âyetindeki "araştırınız" sözü, isnâd sistemine Ku'an'dan delil olarak gösterilmektedir.²⁵

²⁰ Talat Koçyiğit, "İbn Şihâb ez-Zühri", A.Ü. İlahiyat Fak. Der., XXI, 73-74.

²¹ İbn Teymiyye şöyle demektedir: "İsnâd bu ümmete âit bir özelliktir. Ancak bu ümmetin içerisinde de ehl-i sünnet'e âit bir özelliktir. Râfiziler (şîa) isnâda ehemmiyet vermezler. Çünkü Şîiler, "Bizim hadislerimizin hepsi kesinlikle sahihtir. Onlar mâsum imamlarımızın sudurlarından gelmiştir" derler." bk. Ebû Gûdde, a.g.e., s. 29-30.

²² İbn Ebî Hâtîm, a.g.e., II, 16; İbnü's- Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *Mukaddimetü İbni's-Salah ve Mehâsinü'l-İstîlâh* (nşr. Aişe Abdurrahman), Kahire ts. (Dâru'l-me'ârif), s. 437.

²³ Müslim, *Mukaddime* 5; İbn Ebî Hâtîm, a.g.e., II, 15.

²⁴ el-Hucurat, 49; 6.

²⁵ Vezir el-Yemânî, Muhammed b. İbrahim, *er-Ravdu'l-Bâsim fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım*, I-II, Beyrut 1979, II, 98. Bu bağlamda *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstımlâ* eserinin müellifi es-Sem'anî (ö. 562/1167) Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Peygamber'den işittiğini söylediği "Bir hadis yazdığınız zaman onu isnadiyla yazınız, şayet doğru ise siz de sevapta ortak olursunuz, eğer yalan ise günâhı onu size söyleyene olur" şeklinde bir sözünü rivayet etmektedir (bkz. Sem'anî, a.g.e., s. 5).

Hadisin isnâdını araştırmak önemli bir konudur. Râvilerin hallerini bilmek son derece gereklidir. Sahâbe, insanları hadis rivâyet ederken ihtiyatlı olmaya teşvik etmişlerdir. Kişinin durumunun bilinmesini, ancak emin olduğu zaman hadisin alınmasını şart koşmuşlardır. Tâbiûn nesli de hadislerin nakli konusunda sahâbenin yolunu izleyerek titiz davranmışlar ve Resûlullah'ın nûrunu gelecek nesillere aynı parlaklığı ile intikal ettirmek için çaba sarfetmişlerdir.²⁶

İmam Şafî (ö. 204/819), “Senedsiz hadis öğrenmeye çalışan kimsenin durumu, gece karanlığında odun toplayan kimseye benzer. O içinde zehirli yılan bulunan bir bağ odunu sırtına yüklenir de farkında bile olmaz” diyerek Hz. Peygamber'in hadisleri ile onun adına uydurulanları ancak sened sâyesinde birbirinden ayırabileceğimizi anlatmak istemiştir.²⁷

Süfyân es-Sevrî, isnâdı silaha benzetmiş, silahı olmayan kimsenin düşmanı ile cenk edemeyeceğini söylemiştir.²⁸

Abdullah b. el-Mübârek ise (ö.181/797), “İsnad dinin bir kısmıdır, eğer isnad olmasaydı dileyen istediğini söylerdi” demiş,²⁹ dinî meseleleri isnâdsız öğrenmeye kalkışanı, merdivensiz evin çatısına çıkmak isteyen kimseye benzetmiştir.³⁰

Nasr b. Sellâm ise şöyle demiştir: “Küfür ehline en ağır gelen ve onları en çok kızdıran husus, hadis işitmek ve hadisin senedi ile birlikte rivâyet edilmesidir”.³¹

Tirmizî, âlimlerin senedsiz bir hadis için “yularsız ve dizginsiz” (bilâ hizâm velâ ezimme) tabirini kullandıklarını haber vermektedir.³² Nitekim ez-Zührî'nin, “Size yularsız ve dizginsiz hadis nakletmem” dediği nakledilmektedir.³³

Nitekim isnadla ilgili olarak “Haberin senedi kişinin nesebi gibidir” denilmiştir.³⁴ Diğer taraftan Ebû'z-Zinâd (ö.130/747) şöyle demektedir: “Medine'de yüz kişi biliyorum ki bunların hepsi de güvenilir (emin) kimselerdi. Ama bunlara hadis için ‘ehil değildir’ (Leyse min ehlih) denildiğinden onların hiç birinden hadis rivâyet edilmezdi”.³⁵

²⁶ Tâhir Mahmûd, *Menheciyyetü'l-İslâm*, s. 25-30 (Özet olarak).

²⁷ bk. Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *el-Ecvibetü'l-Fâdıla li'l-Es'ileti'l-Aşeretü'l-Kâmile*, (thk. Abdülfettah Ebû Gudde). Halep 1964. s. 21-22.

²⁸ Leknevî, a.g.e., göst. yer.

²⁹ Sem'anî, a.g.e., s. 7.

³⁰ a.g.e., s. 6.

³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis* (thk. Mehmed Said Hatipoğlu), Ankara 1991, s. 74.

³² Tirmizî, *el-İlelü's-Sağîr* (es-Sünen ile birlikte) V, 754; krş. Ignaz Goldziher, *Müslim Studies*, I-II, London 1971, II, 202.

³³ Sem'anî, a.g.e., s. 6.

³⁴ bk. 'Accâc, a.g.e., 220.

³⁵ Müslim, *Mukaddime*, 5.

Görülüyor ki hadisçiler isnâda son derece önem vermişlerdir. Çeşitli konularda rivâyet edilen pek çok hadis, sırf senedindeki râvilerin durumları sebebiyle sahih kabul edilmemiş ve bir çoğu da uygulamaya geçirilmemiştir. İsnâd sistemi ile birlikte Cerh ve Ta'dil İlmi doğmuş, hadislerin senedlerinde geçen râvilerin hayat ve davranışları bütün ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bir başka ifâdeyle hadisçiler, haberin kaynaklarını araştırmak sûretiyle, o kaynaklar aracılığı ile kendilerine ulaşan haberlerin sıhhatini tesbite yönelmişlerdir. Bu konuda gerçekten hayranlık uyandıracak ilmî metotlar geliştirmişlerdir.³⁶

3. Hadislerin Tarikleri

Her hadis konusu itibariyle olduğu gibi, kendisine ait senedi ile de diğer bir hadisten ayrılmaktadır. Aynı konuda gelen bir hadis birden fazla senedle rivayet edilmiş olabilir. Bir hadis, Hz. Peygamber'den birden fazla sahâbî tarafından işitilmiş olabileceği gibi, sahâbe sonrası tabakalarda da bir çok râvi tarafından işitilmiş ve rivayet edilmiş olabilmektedir. Hadisin değişik sahâbîler veya daha sonra gelen farklı râviler tarafından yapılan rivayetlerini belirtmek için o hadisin senedi veya tarikleri (turuku'l-hadis) terimi kullanılmaktadır.³⁷ Bu itibarla sened yerine tarik kullanıldığı gibi, tarik yerine de vecih terimi kullanılmaktadır. Nitekim herhangi bir tabakada tek bir râviden rivayet edilen bir hadis için, "Bu hadis sadece bu vecihten gelmektedir" şeklinde de söylenmektedir.³⁸ Bu durumda da yine hadisin tarihinin kastedildiği anlaşılmalıdır.

Birden çok senedle gelen hadisler, hadis usûlü çerçevesinde farklı muamelelere tâbi tutulmuştur; çünkü bir hadisin pek çok tarihinin bulunması, bir çok açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan biri de bu rivayetlerin aynı zamanda o hadisin sıhhati konusunda da bir değer ifade ettiği düşüncesidir. Özellikle hicrî II. ve III. asırda aynı hadisin bir çok tarikine sahip olmak, sanki hadisleri toplamının bir gereği olarak düşünülür ve uygulanırdı.³⁹ Ayrıca muhaddisler elde ettikleri bu tarikleri kendi

³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Leknevî, *er-Ref ve't-Tekmil* (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut 1987.

³⁷ Ali el-Kârî, İbn Sultân Muhammed el-Herevî, *Şerhu's-Şerhi Nuhbetü'l-Fiker*, Beyrut ts., s. 159; İbr. Nureddin, *Mu'cemü'l-mustalahâtü'l-Hadisîyye*, Dimeşk 1976, s. 63.

³⁸ Cezâîrî, a.q.e.. I, 89.

³⁹ İbn Teymiyye şöyle demektedir: "Bir hadisin tariklerinin çok oluşu rivayetlerinin birbirini güçlendirmesi anlamına gelir; öyle ki bununda ilim hâsıl olur. İsterse bu rivayetleri nakledenler günahkar ve fâsik olsunlar. Bir çok âlim pek çok hatası olduğu halde sırf aynı konuda birbirini destekleyen değişik rivayetlerin olması sebebiyle hadisleri kabul edilmiştir" (bk. Kâsımî, *Kavâid*, s.118). Suyûtî ise şöyle demektedir: "Bir hadisin bütün tariklerini bir araya toplamadan hadiste olmuş hatalar anlaşılabilir. Hadisin tariklerinin çok olması onun tek bir kişinin hızında olmasından daha önemlidir" (bk. Suyûtî, *Tedrib*, I, 253, 255). Bir hadisin tariklerinin çok oluşunun faydaları için bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Hedyü's-Sâri (Fethü'l-Bâri Mukaddimesi)*, Kahire 1986, s. 17).

aralarında müzakere ederlerdi.⁴⁰ Kaynaklarda her bir hadisi, yirmi, otuz, elli hatta yüz isnadla elde ettiklerini söyleyen muhaddislere bile rastlamak mümkündür.⁴¹ Nitekim bu konuda Beyhakî (ö. 458/1066) şöyle demektedir: “Bazan hadis bir tane olur da rivayet yolları, lafızlarının farklılığı ve onu rivayet edenlerin çok oluşu bakımından bir tek hadis, yüz hadis sayılır. Çünkü selef âlimlerimiz şöyle derlerdi: “Biz bir hadisi yirmi yoldan (tarik veya vecih) yazmaz isek ona güvenemeyiz.”⁴²

Diğer taraftan Yahyâ b. Ma’in’in (ö. 233/847), “Biz bir hadisi elli defa yazmadığımız zaman ona itibar etmezdik”⁴³ sözü bu görüşü teyit etmektedir. Goldziher de aynı görüşü destekler mahiyette Yahyâ b. Ma’in’in kendisine en az otuz çeşit isnadla takdim edilmemiş hiçbir hadisi kabul etmediğini belirtmektedir.⁴⁴

Hicrî III. asırda yaşamış muhaddislerden İbrahim b. Saîd el-Cevherî'nin (ö. 253/867) bu konudaki yaklaşımı, kendilerine ulaşan her hadisi yüz ayrı senedle elde ettiklerini ileri süren muhaddislerin varlığını doğrulamaktadır; Zehebi'nin nakline göre, Abdullah b. Ca'fer b. Hakan, Cevherî'ye Hz. Ebû Bekir'in (ö.13/634) hadislerinden biri hakkında soru sorunca, o hizmetçisinden Ebû Bekir'in *Müsned*'i arasından yirmi üçüncü cüz'ü çıkarmasını istemiş, bunun üzerine Abdullah b. Ca'fer; “Ebû Bekir'in elliden fazla hadisi olamaz, onun yirmi üçüncü cüz'ü ne demek oluyor!” diyerek hayretini ifade etmiştir. Cevheri ise ona: “Bendeki bir hadis eğer yüz vecihten gelmemişse ben o konuda yetim sayılırım” cevabını vermiştir.⁴⁵ Sözkonusu bu olay, o dönemlerde muhaddislerin hadislerin değişik tariklerine sahip olmaya ne kadar önem verdiklerini göstermesi bakımından da dikkat çekmektedir.

Hadislerin tariklerinin ulaştığı boyutu daha net kavrayabilmek için bir hadisin pek çok tariklerini bir araya toplayan eserlere de göz atmak gerekmektedir. Hadis kitapları içerisinde *Sahîh-i Müslim*, sıhhat⁴⁶ ve tertip bakımından olduğu kadar, bir hadisin pek çok tarikini aynı yerde zikretmesi bakımından da öne çıkmış bir eserdir. İşte bunun içindir ki, bir hadisin değişik senedlerini ve bir kelime dahi olsa, hadisin metnindeki farklılıkları Müslim'in *Sahîh*'inde bir arada görmek mümkündür.

⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 293.

⁴¹ A'zamî, *Dirâsat*, II, 598.

⁴² Kettânî, Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye* (nşr. Ahmet Özel), I-III, İstanbul 1993, III, 28.

⁴³ Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyerü A'lâmi'n-Nübevä* (nşr. Şuayb el-Arnâut v. dğr.), I-XXV, Beyrut 1410/1990, XI, 84; Kettânî, a.g.e., II, 430.

⁴⁴ Goldziher, a.g.e., II, 203.

⁴⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-II, Beyrut ts., II, 516; a. mlf., *A'lâmü'n-nübevä*, XII, 150.

⁴⁶ Cezâirî her ne kadar, “Buhârî ve Müslim kitaplarına aldıkları hadisler için sahâbeden en az iki ravinin, onlardan da en az dört tâbîn'in, yine onların her birinden de dörtten fazla râvinin rivayet etmesini şart koşmuşlardır” dese de (*Tevcih*, I, 182), bu görüşün Hakim en-Nisâbüri'ye ait olduğu ve kabul görmediği söylenmektedir (bk.. İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl*, I, 161).

Öte yandan hadislerin tariklerinin bir araya toplanması birtakım faydaları da beraberinde getirmektedir; Âlî isnad elde etmek, hadisin mütâbeat ve şevahidini bulmak, esahhu'l-esânîd'e ulaşmak gibi hadisin sıhhati açısından önemli olan bu düşünceler,⁴⁷ hadislerin tariklerinin çoğalmasında da etkili olmuştur.

4. Âlî İsnad- Nâzil İsnad

Hadis tariklerinin çoğalmasında en önemli etkenlerden biri hiç şüphesiz âlî isnad arayışıdır. Bir râvi rivayet ettiği hadisi veya bir müellif eserine aldığı herhangi bir rivayeti Hz. Peygamber'e az sayıdaki muteber kimseler vasıtasıyla ulaştırabilirse, onun rivayeti sıhhat açısından aynı şartları taşımayan diğer rivayetlere göre daha makbul sayılmıştır. Âlî isnad aramak selefin bir sünneti olarak telakki edilmiş⁴⁸ buna delil olarak da bir bedevinin gelip Resûlullah'a, "Senin Allah'ın Resûlü olduğun bize söyleniyor; doğru söyle seni Allah mı gönderdi?..."⁴⁹ şeklindeki hadis gösterilmiştir.⁵⁰

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), "Âlî isnâd, bizden öncekilerin (selefin) âdetidir" demektedir.⁵¹ Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının âlî isnadı aramanın dinin gereği olduğu inancını taşıdığını haber vermektedir;⁵² hatta bu bağlamda "İsnadın ilk söyleyene yakın oluşu Allah'a yakınlıktır"⁵³ diyecek kadar, konunun ciddiyeti vurgulanmak istenmiştir. Yahya b. Maîn'e ölüm döşeginde yatarken ne arzu ettiği sorulmuş o da "Tenha bir ev ve âlî bir isnad" diye cevap vermiştir.⁵⁴

Bir isnad beş ayrı bakımdan aynı konuda gelen bir hadisin diğer bir isnadına göre âlî olabilir. Diğer bir ifadeyle âlî isnad göreceli olarak beş kısma ayrılmaktadır:

1. Peygamber'e yakın olması
2. Meşhur hadis imamlarına yakın olması
3. Güvenilir hadis kaynaklarına nispet edilmesi
4. Vefat tarihi daha erken olan raviden gelmesi
5. "Semâ"ı daha önce olan raviden rivayet edilmesi⁵⁵

⁴⁷ Bu faydalardan bazıları için bk. Sandıkçı, Kemal, *Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara 1991, s. 116.

⁴⁸ İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 438; Suyûti, *Tedrib*, II, 161-172.

⁴⁹ Buhârî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahih*, I-VIII, İstanbul 1981, 'İlim 6: Müslim, *İmân* 10.

⁵⁰ Hâkim en-Neysaburi, Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh, *Kitâbu Ma'riteti Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut 1986, s. 5.

⁵¹ Suyûti, a.g.e., II, 160.

⁵² Hatîb, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadis*, Beyrut 1975, s. 89.

⁵³ a. mif., *el-Câmi' li Ahlakı'r-Râvi ve Adâbi's-Sâmi*, Beyrut 1981, I, 184; Sehâvî, Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Fethu'l-Muğis Şerhu Elfiyeti'l-Hadis*, I-III, Beyrut 1993, III, 8.

⁵⁴ bk. İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 338-339.

⁵⁵ a.g.e., s. 444-449.

İsnadın ehemmiyeti muhaddisleri âli isnad arayışına sevketmiş, hadis müellifleri kendi dönemlerinde elde edebilecekleri âli isnadlara ulaşabilmek için her türlü olumsuz şartlara katlanarak yoğun gayretler sarfetmişlerdir; öyle ki, hicri III. asırda bile sülâsî/üç ravilî isnadla hadis elde etme başarısını gösteren âlimlerin varlığı bilinmektedir. Nitekim Buhârî (ö. 256/869) hicri üçüncü asırda yaşamış olmasına rağmen bir tesbite göre, sülâsî rivayet zinciri ile yirmi iki adet,⁵⁶ diğer bir tesbite göre de yirmi üç adet hadis elde edebilmiştir. Buna karşılık Buhârî'nin dokuz râvi vasıtasıyla rivayet ettiği hadisler/tüsâiyyât vardır ki, sülâsî senedle gelen pek az sayıdaki rivayete nispetle bunlar Buhârî'nin nâzil isnadlarıdır.

Müslim (ö. 261/874), Ebû Dâvud (ö. 275/888) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) Hz. Peygamber'den sülâsî senedle gelen rivayetleri mevcut değildir. İbn Mâce'de (ö. 279/892) bir miktar, Dârimî'de (ö. 255/869) ise on beş adet sülâsî senedle gelen hadis bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁷ İbn Hacer, Müslim'de tesbit ettiği kırk adet âli isnadı, Buhârî'deki benzer rivayetlerle karşılaştırmıştır ki, bunların isnadlarının çoğu hümâsî (beş râvilî) ve sübâî (yedi râvilî) dir.⁵⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ise sülâsî senedle gelen üç yüz otuz üç adet hadis tesbit edilmiştir. Bu sayıya mükerrer rivayetler dâhil değildir.⁵⁹

Yine muhaddislerin zaman zaman, "Falandan hadis almayan şu kadar hadisten, filandan hadis almayan şu kadar hadisten mahrum olmuştur" gibi sözler söyledikleri görülmektedir. Nitekim Ebû Zür'a (ö. 264/877) şöyle demektedir: "Kim Muhammed b. Hayyân'dan hadis almamışsa on bin hadise ihtiyacı vardır."⁶⁰ Ebû Zür'a'nın bu sözünden Muhammed b. Hayyân'ın senedi farklı on bin hadise sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o devirde bir âlimin, başkalarının bilmediği metni farklı on bin hadisi bildiğini düşünmek imkânsızdır. Dolayısıyla muhaddislerin hadis sayılarını ifade ettikleri rakamların, hadislerin metinleriyle değil, tarihleriyle alakalı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

5. Esahhu'l-esânîd

Âli isnad elde etme arayışları ve hadislerin mütâbeât ve şahidlerini bir araya toplama çabalarının yanısıra, en sahih rivayetleri elde etmek de arzu edilmiştir. Bu sebeple meşhur muhaddislerin hadislerini elde etmek çok kıymetli sayılmıştır. Bu durum, hadis derleyen müelliflerin bu ilimdeki derecesini belirlemek açısından da

⁵⁶ İtr, *el-İmamü't-Tirmizî ve'l-Muvâzene beyne Câmiihi ve beyne's-Sahîhayn*, Beyrut 1988, s. 26 (dipnot); Eşref b. Abdîrahîm, *Sülâsiyyât fi'l-Hadîsî'n-Nebevî*, Beyrut 1987, s. 48.

⁵⁷ İtr, a.g.e., a. yer.

⁵⁸ İbn Hacer, *Avâli Müslim Erbeüne Hadîsen Müntekâhu min Sahîhi Müslim* (thk. Kemâ Yûsuf el-Hût), Beyrut 1985, s. 67-168.

⁵⁹ Eşref, a.g.e., s. 141.

⁶⁰ Zehebi, *Tezkire*, II, 491.

önemli bir ölçü kabul edilmiştir. Hatta Süfyân, Şu'be, Mâlik, Hammad b. Zeyd ve İbn 'Uyeyne'den müteşekkil beş kişinin hadislerini bir araya toplayamayan muhaddisler, iflas etmiş (müflisün fi'l-Hadis) olarak nitelendirilmişlerdir.⁶¹ Bu sebeple de muhaddisler "esahhu'l-esânîd"e ulaşabilmek amacıyla bu gibi meşhur imamların hadislerini bir araya toplayabilmek için yoğun çaba sarfetmişlerdir.⁶²

Esahhu'l-esânîd, isnadların en sahihi demektir. Aynı manada "esbetü'l-esânîd" (isnadların en sağlamı) ya da "ercahu'l-esânîd" (İsnadların en çok tercih edileni) terimleri de kullanılmaktadır. Nitekim Ahmed b. Hanbel "esahhu'l-esânîd" yerine "ecvedü'l-esânîd" tabirini de kullanmış ve en sahih isnadın, **Zührî < Sâlim < Abdullah b. Ömer** olduğunu belirtmiştir.⁶³ Esahhu'l-esânîd (isnadların en sahihi) teriminin zıttı olarak "evhâ'l-esânîd" (isnadların en zayıfı) tabiri de kullanılmaktadır.⁶⁴

En sahih isnad anlayışı, râvilerin durumuna, âlimlere ve beldelere göre değişmektedir. Mesela, Ahmed b. Hanbel'e göre yukarıda zikredilen sened en sahih iken, Yahya b. Maîn'e göre en sağlam sened, **A'meş < İbrahim en-Nehâî < Alkame < Abdullah b. Mes'ud** tarikidir.⁶⁵

Buhârî ise, en sahih isnadın, **Mâlik < Nâfi < Abdullah b. Ömer** olduğunu söylemektedir.⁶⁶

Beldelere göre en sahih kabul edilen bazı isnadlar ise şunlardır: Mekkelilerin en sahih isnadı: **Süfyân b. Uyeyne < Amr b. Dînar < Câbir b. Abdillâh**; Medinelilerin esahhü'l-esânîdi, **İsmail b. Ebi Hâkim < Abide b. Süfyân < Ebû Hüreyre**; Yemenlilerin en sahih saydıkları ise, **Ma'mer b. Râşid < Hemmam b. Münebbih < Ebû Hüreyre**; Şamlıların en sağlam senedi: **Abdurrahman b. Amr < Evzaî < Hassan b. Atiyye < Sahabî**; Mısırlıların, **Leys b. Sa'd < Yezid b. Ebî Hadid < Ebü'l-Hayr < Ukbe b. Âmir** isnadıdır.⁶⁷

İbn Teymiyye'ye göre, beldeler arasında başta Medine, daha sonra Basra, sonra da Şam ehlinin rivayet ettikleri hadislerin esahhu'l-esânîd olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir.⁶⁸

⁶¹ İrakî, *Ebu'l-Fadl Zeynüddin Abdurrahman b. el Hüseyin, Etfiyetü'l-Hadis*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1988, s. 308.

⁶² İrakî, a.g.e., s. 12.

⁶³ Hâkim, a.g.e., s. 54.

⁶⁴ bk. Suyûtî, *Tedrib*, I, 88.

⁶⁵ a. mlf. a.yer; Suyûtî, a.g.e., I, 79.

⁶⁶ Hatib Bağdâdi, *el-Kifâye*, s. 438.

⁶⁷ Hâkim, a.g.e., s. 55.

⁶⁸ Suyûtî, a.g.e., I, 86.

Görüldüğü gibi esahhü'l-esânîd kabul edilen isnadlar, çeşitli bakış açılarına göre değişmektedir. Her hadis âliminin veya belde halkının en sahih kabul ettiği isnad, ya rivayetlerine ya da aralarından yetişen meşhur hadis imamlarına göre diğerinden farklılık göstermektedir.⁶⁹

SONUÇ

İsnad sistemi hadis ilmine ait bir uygulamadır. Hiçbir ilimde hadis sahasındaki şekliyle bir isnad sistemi geliştirilememiştir. Muhaddislerin, gerek hadislerin sıhhatini tespit etmek bakımından gerekse hadislerin ancak ehil olanların eline geçmesini istemeleri sebebiyle hadislerin metninden çok belki de senedleriyle ilgilendiklerini söylemek mümkündür. Şüphesiz Hz. Peygamber'e en kısa ve en güvenilir bir senedle ulaşan hadis diğerlerine göre daha değerli kabul edilmektedir. Bu sebeple âlî isnad elde etme çabası içerisinde olan râviler ve hadisçilerin sayısı oldukça kabarıktır. Onların bu gayretleri sayesinde pek çok hadis kaybolmaktan kurtulmuş ve yalancılara uydurdukları rivayetler de gün ışığına çıkartılmıştır.

Diğer taraftan hadislerin rivayetinde isnadın birinci asırda mı, ikinci asırda mı kullanıldığını tartışan bir takım müsteşrikler ise, hadislerin rivâyetindeki bu titizlik, disiplin ve sistem karşısında kendi mukaddes kitaplarının bile bu derece muhafaza edilip intikal ettirilemediğini düşünmüş olmalıdırlar.

Bugün hadisler kitaplarda isnadlarıyla birlikte yazılı olarak bulunmaktadır. Fakat rivayet ve nakil sırasında hadisın isnadı yerine, yer aldığı kaynak belirtilmek durumundadır. Zira bugün artık kaynağı belirtilmeyen ve sağlam kabul edilen klasik hadis kaynaklarında yer almayan rivayetlerin, senedleriyle dahi zikredilmesi bir anlam taşımamaktadır. Bugün için isnadın yerini artık hadis kaynakları almış bulunmaktadır. Dolayısıyla geçmişte muhaddislerin isnad konusunda gösterdikleri çaba ve dikkat bugün en azından hadis kaynağı seçiminde gösterilmelidir.

⁶⁹ bk. Koçyiğit, a.g.e., s. 47; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 81.